

KSZTAŁCENIE LEŚNIKÓW W WIELKOPOLSCE W XIX WIEKU I W OKRESIE MIĘDZWOJENNYM¹

Władysław Chałupka²

Instytut Dendrologii PAN w Kórniku

WSTĘP

Tworzące się po odzyskaniu niepodległości polskie struktury administracji lasów państwowych wymagały fachowo przygotowanych kadr różnych szczebli, przede wszystkim z dyplomami wyższych uczelni. Poszczególne dzielnice zaborowe różniły się pod względem możliwości dostępu Polaków do wyższego wykształcenia, a różnice w systemach i sposobach kształcenia leśników wynikały m.in. z przyczyn politycznych i stopnia nasilenia walki z polskością. Na terenach zagrabionych przez państwo pruskie Polacy podlegali bardzo silnej germanizacji, szczególnie od drugiej połowy XIX wieku, a restrykcyjna polityka zaborcy uniemożliwiała im zdobywanie wiedzy – nie tylko zresztą leśnej – na szczeblu akademickim. O ile w zaborach austriackim i rosyjskim mogły funkcjonować polskie wyższe uczelnie, w tym także leśne o charakterze akademickim lub quasi-akademickim, o tyle w zaborze pruskim było to niemożliwe (KOŁOWSKI 1967). Polacy z Wielkiego Księstwa Poznańskiego zdobywali więc wyższe wykształcenie zarówno na uczelniach leśnych państw zaborczych, jak i w innych krajach (CHAŁUPKA i MODRZYŃSKI 2012). Na miarę pruskich możliwości prawnych organizowali także własny system kształcenia leśników niższych szczebli dla prowadzenia lasów w polskich majątkach ziemskich.

---

1 Artykuł jest poszerzoną wersją referatu przedstawionego 30 stycznia 2015 r. podczas seminarium z okazji obchodów 95-lecia Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Poznaniu.

Adres do korespondencji – Corresponding author: Władysław Chałupka, Instytut Dendrologii PAN, ul. Parkowa 5, 62-035 Kórnik, Poland, e-mail: wrchal@man.poznan.pl

W odradzającej się po pierwszej wojnie światowej Rzeczypospolitej pierwsze struktury lasów państwowych powstały w styczniu 1920 roku pod egidą Wydziału Leśnictwa w Departamencie Rolnictwa i Dóbr Państwowych Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej z siedzibą w Poznaniu. Tworzyli je leśnicy przygotowani do pracy w dobie zaborów dzięki edukacji na różnych szczeblach, wykorzystujący różnorodne możliwości zdobywania wiedzy i potrzebnych umiejętności.

Prezentowany w niniejszym opracowaniu zarys tematu podzieliłem na dwie części: pierwsza obejmuje okres zaboru pruskiego, a druga – lata międzywojenne. Po zwycięskim powstaniu wielkopolskim szkolnictwo leśne w tej dzielnicy kraju początkowo kontynuowało sposoby edukacji wypracowane pod zaborem pruskim. Kilka lat później dostosowało się ono organizacyjnie do ogólnokrajowego systemu kształcenia po zakończeniu unifikacji Wielkopolski z resztą kraju w kwietniu 1922 roku (KOŁOWSKI 1967).

POD ZABOREM PRUSKIM

Wielkopoleanie na zagranicznych wyższych uczelniach leśnych

Wraz ze wzrastającą świadomością konieczności unowocześnienia gospodarstwa leśnego coraz więcej Polaków, często przy wsparciu właścicieli lasów, podejmowało wyższe studia leśne. Jak wspomniano wyżej, brak polskiej wyższej uczelni leśnej w Wielkim Księstwie Poznańskim zmuszał adeptów leśnictwa do kształcenia się na zagranicznych uczelniach.

Specjalne miejsce w akademickiej edukacji leśnej Polaków z Wielkiego Księstwa Poznańskiego zajmowała Królewska Saska Akademia Leśna w Tharandcie (ryc. 1). Królestwo Saksonii powstało w 1806 roku pod protektoratem Napoleona I i do Kongresu Wiedeńskiego w 1815 r. pozostawało w unii personalnej z Księstwem Warszawskim (król Saksonii Fryderyk August I był również Wielkim Księciem Warszawskim). Po likwidacji Księstwa Warszawskiego w 1815 roku utworzono na części jego obszaru Królestwo Polskie pod berłem cara, a Wielkopolskę i Kujawy wcielono do Królestwa Pruskiego (ANONIM 2004). W ten sposób Polacy z Wielkopolski podejmujący studia na Akademii Leśnej w Tharandcie stali się w Saksonii obcokrajowcami, bo w tym czasie była ona państwem niezależnym od Prus.

W latach 1866–1894, gdy funkcję dyrektora Akademii pełnił Friedrich Judeich, znacząco wzrosła liczba studentów z krajów o wysokim udziale prywatnej własności leśnej, m.in. z Wielkiego Księstwa Poznańskiego (LOCHMANN i LOCHMANN 2011). Ogółem do 1919 roku studia leśne w Tharandcie ukończyło 109 Polaków z zaboru pruskiego, z czego około 70 pochodziło z Wielkiego Księstwa Poznańskiego (CHAŁUPKA i MODRZYŃSKI 2012). Wielkopoleanie studiowali leśnictwo także na innych uczelniach leśnych, o czym pisał SKORACZEWSKI (1907), który sam studiował na Wydziale Leśnym Politechniki w Zurychu (ŁUCZAKOWA 1963, CHAŁUPKA 2015). Poza tym niektórzy podejmowali studia w Krajowej Szkole Gospodarstwa Lasowego we Lwowie, zachęceni ogłoszeniami w „Przeglądzie Leśniczym” (ANONIM 1908).

Praktyczna nauka zawodu

Do lat 40. XIX wieku brakowało w Wielkim Księstwie Poznańskim także fachowo przygotowanego niższego personelu leśnego. Chętni do pracy w lasach korzystali więc z pomocy niektórych pruskich nadleśniczych królewskich życzliwych Polakom, do których zaliczał się m.in. Stahr z podpoznańskiej Zielonki czy Spieler z Mosiny (CHAŁUPKA 2015). Pobierali oni jednak za naukę wysokie opłaty, których często nie byli w stanie uiścić biedniejsi kandydaci do zawodu leśnika. Niektórzy z nich uzyskiwali wsparcie finansowe z polskiego Towarzystwa Pomocy Naukowej oraz od niektórych właścicieli ziemskich (SKORACZEWSKI 1907).

Sytuacja zmieniła się w latach 40. XIX wieku, gdy w Wielkopolsce zaczęli się pojawiać polscy leśnicy z dyplomami wyższych uczelni. Znajdowali oni zatrudnienie prawie wyłącznie u polskich właścicieli ziemskich, a więc w lasach prywatnych. Za swój obowiązek patriotyczny uważali dzielenie się zdobytą wiedzą i kształcenie uczniów do pracy na niższych stanowiskach.

Przykładem takiego sposobu myślenia i działania był Eugeniusz Ronka (ryc. 2), spolszczony Szwajcar, pierwszy w Wielkim Księstwie Poznańskim polski leśnik z wykształceniem akademickim, który ukończył Instytut Leśny w Petersburgu i w latach 1820–1831 był nadleśniczym w Puszczy Białowieskiej. Wraz z ponad 100-osobowym oddziałem strzelców puszczańskich przyłączył się on do powstania i w 1831 roku walczył na Litwie w korpusie gen. Dezyderego Chłapowskiego z Turwi. Po latach emigracji osiadł w 1840 roku w Miłosławiu, gdzie prawie przez 30 lat zarządzał lasami Mielżyńskich i Kościelskich, wykonując pomiary geodezyjne, rysując mapy oraz sporządzając opisy drzewostanów wraz ze wskazówkami gospodarczo-hodowlanymi także dla innych polskich właścicieli lasów. Przy wykonywaniu tej pracy zawsze żądał, by przydzielano mu do pomocy technicznej młodych Polaków, których szkolił, zachęcał do studiowania literatury fachowej i kształcenia w szkołach leśnych. „Ronka był rzeczywistym pionierem leśnictwa naszego, był pierwszym leśnikiem, który właścicielom drogę do zachowania lasów, mimo osiągnięcia z nich dochodów, wskazywał” (SKORACZEWSKI 1907). Opis burzliwych losów Eugeniusza Ronki znajdzie czytelnik w odrębnej publikacji (CHAŁUPKA 2008a).

W ten sposób w Wielkim Księstwie Poznańskim zaczął się kształtować, a następnie utrwalił model praktycznej nauki zawodu dla leśników niższego szczebla, w którym uczeń korzystał z wiedzy wykształconego na uczelni wyższej mistrza.

Idea polskiej wyższej szkoły leśnej w Kórniku

Okolo połowy XIX wieku część polskich właścicieli ziemskich zaczęła akcentować potrzebę utworzenia polskiej wyższej szkoły leśnej. Gorącym orędownikiem tego projektu stał się Tytus Działyński (ryc. 3), właściciel dóbr kórnickich, który był zamiłowanym przyrodnikiem i rozumiał zarówno wagę wykształcenia i stałego podnoszenia poziomu wiedzy wśród polskich ziemian i leśników, jak i potrzebę rozwoju nauk rolniczych oraz leśnych w Wielkopolsce. Za jego zachętą Hipolit Trąmpczyński (ryc. 4) podjął w 1841 roku studia w Akademii Leśnej w Tharandcie, które ukończył w 1842 roku (LOCHMANN i LOCHMANN 2011, TU Dresden Universitätsarchiv); był to pierwszy Polak z Wielkiego Księstwa Poznańskiego z dyplomem wyższej uczelni leśnej. Po studiach Trąmpczyński odbył dłuższą podróż, zapoznając się z leśnictwem

w kilku krajach Europy (STANISŁAWSKI 2011). W latach 1843–1846 zarządzał lasami kórnickimi Tytusa Działyńskiego, a w latach 1848–1867 lasami zaniemyskimi Heliodora Skórczewskiego (DZIĘCZKOWSKI 1981).

Pod wpływem Hipolita Trąpczyńskiego Tytus Działyński wysunął w 1843 roku projekt zorganizowania polskiej wyższej szkoły leśnej w Kórniku. O staraniach tych pisał Ludwik Plater:

Tytus Działyński rozszerza i ozdabia zamek w Kórniku a ogród swój rzadkimi amerykańskimi zaludnia drzewami i krzewami. Tenże za pośrednictwem wykształconego w leśnictwie rodaka naszego Trąpczyńskiego (pisownia oryg. – W.Ch.) urządza obszerne lasy swoje i ma oprócz tego w zamiarze utworzenie szkoły leśnej (MARCINIAK 1980).

Prawdopodobnie pomysł był omawiany w szerszym gronie, na co wskazują słowa z przemówienia Hipolita Trąpczyńskiego, inaugurującego prace Wydziału Leśnego Centralnego Towarzystwa Gospodarczego na Wielkie Księstwo Poznańskie w 1866 roku:

Nieświeża i nie nowa myśl podniesienia leśnictwa naszego do stanowiska, na którym w ziemi naszej jaśnieć mu przystoi. Już przed 25 laty mężowie zacni, szacunek narodu całego mający, jak ś.p. Karol Marcinkowski, Tytus Działyński, a z żyjących Maciej Mielżyński i Jenerał Chłapowski do celu tego dążyli, starając się o rozkrzewienie umiejętności leśniczych (SKORACZEWSKI 1907).

Niestety, represje pruskie, jakie spotkały zarówno Tytusa Działyńskiego, jak i Hipolita Trąpczyńskiego po powstaniu 1846 roku w Wielkopolsce oraz po Wiośnie Ludów 1848 roku, uniemożliwiły realizację tego zamiaru.

Do pomysłu utworzenia szkoły rolniczej i leśnej wrócił syn Tytusa – Jan Działyński (ryc. 5), który odziedziczył Kórnik po śmierci ojca w 1861 roku. Na forum polskiego Centralnego Towarzystwa Gospodarczego na Wielkie Księstwo Poznańskie przedłożył on 8 marca 1861 roku projekt wyższej szkoły agronomicznej w Kórniku, a wśród wykładanych w projektowanej szkole przedmiotów miały znaleźć się botanika oraz leśnictwo z taksą drewna (MARCINIAK 1980). Jan Działyński rozpoczął także przygotowywanie kadry wykładowców dla projektowanej szkoły, wspierając finansowo studia Józefa Rivolego (ryc. 6) na Akademii Leśnej w Tharandcie oraz edukację leśną Filipa Skoraczewskiego (ryc. 7).

Po wielu dyskusjach, głównie wskutek opozycji zachowawczych środowisk ziemiańskich, których rzecznikiem był Włodzimierz Wolniewicz, wpływowy redaktor „Ziemianina”, projekt Jana Działyńskiego został znacznie zredukowany: szkoła miała mieć praktyczny charakter rolniczy na poziomie średnim, a z programu nauczania usunięto leśnictwo, ogrodnictwo i weterynarię (SKORACZEWSKI 1907, MARCINIAK 1980).

Udział właściciela Kórnika w powstaniu styczniowym, ciężący na nim pruski wyrok śmierci i konfiskata majątku oraz związana z tym emigracja trwająca do 1869 roku uniemożliwiły jednak po raz kolejny utworzenie w Kórniku szkoły rolniczo-leśnej (SKORACZEWSKI 1907, CHAŁUPKA 2008b). Filip Skoraczewski, który był bliskim

współpracownikiem właściciela dóbr kórnickich, po klęsce powstania styczniowego udał się wraz z nim na emigrację. W początkach lipca 1864 roku podjął studia leśne na politechnice w Zurychu, które ukończył z odznaczeniem w lipcu 1866 roku (CHAŁUPKA 2015). Mimo własnej trudnej sytuacji materialnej na emigracji – po konfiskacie dóbr kórnickich w odwecie za udział w powstaniu – Jan Działyński nadal udzielał Skoraczewskiemu niewielkiego wsparcia finansowego (ŁUCZAKOWA 1963).

Wyższa szkoła rolnicza w Żabikowie

W końcu lat 60. XIX wieku polskie Centralne Towarzystwo Gospodarcze uzyskało wsparcie hrabiego Augusta Cieszkowskiego dla idei utworzenia szkoły rolniczej. Dzięki jego darowiźnie powstała w 1870 roku w Żabikowie pod Poznaniem Szkoła Rolnicza imienia Haliny, zarządzana i wspierana finansowo przez Towarzystwo. Szkoła miała charakter wybitnie rolniczy i w pierwszych latach jej istnienia program nauczania nie uwzględniał żadnej tematyki leśnej (AU 1870). Dopiero w październiku 1873 roku kierownictwo Szkoły zatrudniło Józefa Rivolego, który do 1875 roku wykładał dwa przedmioty: „Encyklopedię leśną dla rolników” oraz „Geografię fizyczną Polski” (RIVOLI 1920). Jeden z uczniów szkoły podaje, że Rivoli wykładał także meteorologię ogólną i hodowlę lasu (URBANOWSKI 1893, za MOLIŃSKIM i BARTOSZEM 2004). Niewykluczone jednak, że planowano w szkole żabikowskiej poszerzenie zakresu tematyki leśnej, bowiem w opracowaniu wydanym w 1875 roku w Berlinie, w programie nauczania znalazły się cztery przedmioty leśne: encyklopedia leśna, hodowla lasu, użytkowanie lasu i taksacja leśna oraz urządzenie lasu (AU 1875). Niestety, właśnie w 1875 roku władze pruskie zawiesiły, a w 1876 zakazały dalszej działalności Szkoły w Żabikowie (MEIXNER i MAGNUSKI 1995), w której przekazywano rolnikom tylko podstawy wiedzy leśnej. Szkoła ta nie kształciła natomiast leśników i tym samym nie dostarczała fachowców, na których czekali polscy właściciele lasów.

Kursy dla borowych

Dostrzegając potrzebę solidnego kształcenia niższego personelu leśnego, Skoraczewski wysunął w 1867 roku propozycję zorganizowania corocznych kursów dla borowych, obejmujących zajęcia teoretyczne oraz praktyczne i kończących się egzaminami. Mimo dwukrotnego podejmowania tej sprawy przez specjalne komisje Wydziału Leśnego Centralnego Towarzystwa Gospodarczego z udziałem Skoraczewskiego, kursy te nie zostały uruchomione, głównie z powodu trwającego ciągle jeszcze przekonania większości właścicieli ziemskich o ich zbyteczności (ŁUCZAKOWA 1963).

Ubolewał nad tym RIVOLI (1911), pisząc:

Brak nam szkoły dla strażników, czyli, jak ich w Poznańskim nazywamy, borowych, którzy przygotowała do służby leśnej ów korpus urzędników niższej kategorii, który w organizacji leśnej zajmuje to samo miejsce i ma to samo znaczenie, co w armii korpus podoficerów. Zazwyczaj posługiwać się musimy ludźmi, niekiedy dzielnymi, lecz do zawodu swego bynajmniej nieprzygotowanymi, których dopiero przez wiele lat urabiać potrzeba, ażeby jako tako wypełnili swoje zadanie.

Warto dodać w tym miejscu, że w owym czasie Wydział podejmował również kilkakrotnie, aczkolwiek bezskutecznie, sprawę kształcenia stałych robotników leśnych (RIVOLI 1911).

Niełatwiona w XIX wieku kwestia kursów dla borowych doczekała się wreszcie realizacji w 1908 roku. Wtedy to pod auspicjami Wydziału Leśnego Centralnego Towarzystwa Gospodarczego odbył się w Kórniku pierwszy taki kurs zorganizowany przez Kazimierza Wojczyńskiego, nadleśniczego Władysława Zamoyskiego (ryc. 8). Program tygodniowego kursu obejmował różnorodne zagadnienia: (1) wiadomości wstępne o lesie; (2) naukę zakładania szkółek, sadzenia i siania; (3) pielęgnowanie upraw i drzewostanów; (4) zasady ochrony lasu: przeciwko ludziom, zwierzętom, roślinom i wpływowi natury; (5) użytkowanie lasu: a) właściwości drewna, b) techniczne błędy drzewa, c) sprzęt drzewa, d) sprzęt użytków ubocznych, (6) miernictwo leśne, (7) o zabezpieczeniu robotników (BRELIŃSKI 1908). Wykłady uzupełnione były zajęciami praktycznymi w formie pokazów i stosowania różnych urządzeń do orki, do przygotowania szkółki i siewu nasion, sadzenia drzew na uprawach, kopania dołów glebowych, wykonywania czyszczeń i wyznaczania trzebieży (MREŁA 1910).

Wykładowcami na pierwszym kursie byli absolwenci Akademii Leśnej w Tharandzie, zarządzający lasami w prywatnych majątkach polskich: Władysław Alkiewicz z Zielińca, Edmund Bartz z Dobrojewa, Stanisław Breliński z Turwi, Marian Kapałczyński z Czerniejewa, Kazimierz Wojczyński z Kórnika oraz Tadeusz Meyer, asystent leśny w Kórniku i Rakowski, kasjer dominium kórnickiego (KRAWIARZ 1992a). Zestaw wykładowców oraz tematyka wykładów na kursach zmieniały się w kolejnych latach i poszerzały, o czym pośrednio świadczą udział tych samych osób w kilku kursach (RIVOLI 1911).

Wśród uczestników kursu w 1911 roku znalazł się także Władysław Zamoyski, właściciel dóbr kórnickich i zakopiańskich, uczestnicząc we wszystkich wykładach, zajęciach praktycznych i wycieczkach terenowych (WOJCZYŃSKI 1911). Ostatni kurs w opisanym wyżej formule odbył się w 1913 roku, a w latach 1908–1913 ukończyło go 128 osób (KRAWIARZ 1992a). Przed pierwszą wojną światową kórnickie kursy przyciągały kandydatów na borowych nie tylko z Wielkiego Księstwa Poznańskiego, ale także z innych zaborów (MREŁA 1910).

Kursy w jakimś stopniu wypełniały lukę w kształceniu personelu leśnego niższego szczebla, jednak zdawano sobie sprawę, że są one tylko „nieudolnym surogatem takiej szkoły, któraby w krótkim czasie przygotowała i wyrobiła dobry materiał z owych licznych, bo kilka tysięcy liczących, pracowników leśnych” (RIVOLI 1911).

Inne formy kształcenia

Szeroka działalność publicystyczna i popularyzatorska leśników, szczególnie tych z wykształceniem akademickim, przyczyniała się do rozpowszechniania wiedzy leśnej i dobrze służyła także samokształceniu pracowników leśnych niższych szczebli. SKORACZEWSKI (1907) obliczył, że w latach 1866–1906 w samym tylko czasopiśmie „Ziemiainin” ukazało się 347 artykułów na tematy leśne. Liczba ta nie obejmuje prac i rozpraw publikowanych w „Encyklopedii rolnictwa”, „Sylwaniu”, „Gazecie Rolniczej”, „Tygodniku Rolniczym” oraz innych czasopiśmie i wydawnictwach (RIVOLI 1911).

Specjalna rola przypadła tutaj „Przeglądowi Leśniczemu”, wydawanemu i redagowanemu przez Józefa Rivolego w latach 1876–1877 (ryc. 9).

Nie zawiódł „Przegląd Leśn.” pokładanych w nim nadziei, przeciwnie zawsze zadawała swych czytelników, ale tych było, niestety za mało, by druk i papier jego opłacić mogli. Pracował przy pomocy najzdolniejszych w Poznańskim leśników. Był pochodnią wiele jeszcze zaciemnionych kwestyi w leśnictwie rozświetlającą, był nauczycielem praktycznym i szerzył wszystkie nowe doświadczenia i wynalazki. Zasługą „Przeglądu” było, że choć upadł, posiew przez niego dokonany, rozbudził naukę leśnictwa i popularyzował ją coraz bardziej (SKORACZEWSKI 1907).

Ważnym instrumentem udostępniania najnowszej wiedzy naukowej i praktycznej były podręczniki i poradniki leśne, które służyły adeptom leśnictwa pomocą w samokształceniu. Więcej informacji na ten temat znajdzie czytelnik w opracowaniu CHAŁUPKI (2014).

Leśnicy poszerzali wiedzę fachową i doskonalili swe umiejętności także podczas regularnych (2–3 razy w roku) posiedzeń terenowych o charakterze szkoleń w lasach poszczególnych majątków polskich, organizowanych przez istniejący od 1866 roku Wydział Leśny Centralnego Towarzystwa Gospodarczego na Wielkie Księstwo Poznańskie. Według SKORACZEWSKIEGO (1907) do 1906 roku odbyły się 54 takie spotkania. Edukacyjne znaczenie tego typu działalności tak oceniał RIVOLI (1911):

Wycieczki te zetknęły leśników bliżej z obywatelstwem wiejskiem i wytworzyły pewien modus vivendi, pozbawiony dawnej szorstkości a oparty na lepszym poznaniu się i sprawiedliwszem ocenianiu się wzajemnem. Właściciele lasów korzystali z tych ekskursji o tyle, iż poddając przychylniej i umiarkowanej krytyce gospodarstwo swych lasów, sami dostrzegali niekiedy różne jego wadliwości i popełnione błędy, które długi czas jeszcze byłyby może uszły niepostrzeżone. Te same korzyści odnosili leśnicy miejscowi, którzy zniewoleni poddać się sądowi kolegów i umotywować niektóre działalności gospodarcze, prostowali swoje własne zapatrywania, lub uwalniali się od wątpliwości, które ich niekiedy dręczyły. Uczestnicy wycieczek zaś, w większej poławie młodzieży leśniczej, rozpoczynający swój zawód, nabywali pewności siebie i zaufania do sił własnych i własnej wiedzy jak młodzi lekarze pracujący w klinikach pod okiem doświadczeńszych kolegów. Zebrania połączone z odczytami i wycieczkami były tym sposobem, do pewnego stopnia, kursami uzupełniającymi nie tylko dla praktykujących już leśników, lecz także i dla właścicieli lasów, którzy przyswoiwszy już sobie główne wiadomości z nauki leśniczej, chętnie je uzupełniali w dyskusji nad interesującymi tematami i nabywali coraz większego zamiłowania do gospodarstwa leśnego.

W ODRODZONEJ RZECZYPOSPOLITEJ

Dwa nurty kształcenia

Po odzyskaniu niepodległości edukacja leśna w Wielkopolsce zaczęła się organizować dwutorowo. Pierwszy nurt obejmował powstające od podstaw różne formy szkolnictwa państwowego (tutaj należy zaliczyć Wydział Rolniczo-Leśny Uniwersytetu Poznańskiego oraz Państwową Szkołę dla Leśniczych w Margoninie), natomiast

drugi nurt to szkolnictwo prywatne organizowane przez Wielkopolską Izbę Rolniczą oraz kontynuacja XIX-wiecznego sposobu kształcenia pracowników niższych szczebli przez praktyczne przyuczanie do zawodu.

Uniwersytet Poznański

W 1919 roku powstał Uniwersytet Poznański, a wraz z nim Wydział Rolniczo-Leśny (ryc. 10), kształcący leśników na poziomie akademickim. Dzieje wyższych studiów leśnych w Poznaniu doczekały się szczegółowych opracowań historycznych i są ogólnie znane (patrz m.in. MEIXNER i MAGNUSKI 1995, BRODA 2009). Pominę więc ten temat, podając tylko liczbę 652 absolwentów, którzy ukończyli studia na Wydziale Rolniczo-Leśnym Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1939 (KOŁOWSKI 1967).

Państwowa Szkoła dla Leśniczych w Margoninie

Na mocy decyzji Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej w Poznaniu rozpoczęto w 1920 roku organizowanie Państwowej Szkoły dla Leśniczych w Margoninie, która miała swoją poprzedniczkę w pruskiej Królewskiej Szkole Leśnej (ryc. 11). Była to pierwsza tego typu szkoła w odrodzonej Polsce, a podobne do niej szkoły w Bolechowie i Zagórzcu powstały w 1921 roku (Sprawozdanie z działalności... 1927; ryc. 12). Organizatorem i pierwszym dyrektorem szkoły został Kazimierz Wojczyński (ryc. 13), były nadleśniczy w dobrach kórnickich Władysława Zamoyskiego (KRAWIARZ 1992b), który przed pierwszą wojną światową organizował opisane wyżej kursy dla borowych w Kórniku. Szkoła rozpoczęła swoją działalność 15 października 1921 roku z 42 uczniami, ale jej oficjalne otwarcie nastąpiło 1 listopada tegoż roku. Drugi rok szkolny w 1922 roku rozpoczęło 41 uczniów, a trzeci w 1923 roku – 39 (SPRAWOZDANIE z działalności... 1927; ryc. 12). Łącznie w okresie międzywojennym szkołę margonińską ukończyło 1141 absolwentów (JANISZEWSKI 2012).

Nauka w szkole trwała półtora roku i obowiązywały w niej egzaminy wstępne i końcowe (ryc. 14). Uczeń musiał ponadto zaliczyć dwumiesięczną praktykę w leśnictwie państwowym lub prywatnym, wskazanym przez szkołę. Brakowało podręczników w języku polskim, więc dyrektor Wojczyński tłumaczył podręczniki niemieckie. Zorganizował również własne warsztaty, w których wytwarzano pomoce naukowe oraz powielarnię, gdzie wykonywano skrypty, podręczniki i mapy. Wprowadził też wiele udoskonaleń dydaktycznych, a jedną z jego metod nauczania były wycieczki do lasów, w których występowały ciekawe zbiorowiska przyrodnicze (JANISZEWSKI 2012).

Margonińska szkoła miała swój wyrazisty profil wychowawczy oraz wysoki poziom kształcenia i cieszyła się zasłużoną sławą w całym kraju (JANISZEWSKI 2014). Tak pisał o niej kolejny dyrektor Witold A. Łuczkiwicz:

W szkole, która jest internatową, o rygorze półwojskowym, połączenie zasady selekcji, wychowania w pracy praktycznej i ducha polskim dawało nie tylko materiał karny i przydatny w służbie leśnej, ale również element obywatelsko wyrobiony pod względem jedności i współpracy. I co szczególnie należałoby podkreślić, to to, że ani uczniowie, ani absolwenci nie stawiali nigdy zagadnień materialnych wyżej od zawodowych (KWIATKOWSKI 2013).

Kursy dla borowych

W 1927 roku w z inicjatywy Antoniego Pacyńskiego (ryc. 15), naczelnika Fundacji Zakłady Kórnickie i wykładowcy na kursach z lat 1908–1913, wznowiono w Kórniku kursy dla borowych (SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej... 1928). Podobnie jak pod zaborem pruskim, miały one przygotowywać kadrę leśną dla lasów prywatnych, a ich organizację powierzono tym razem Wielkopolskiej Izbie Rolniczej (ryc. 16), konkretnie Władysławowi Alkiewiczowi, naczelnikowi Wydziału Leśnictwa Izby. Kursy różniły się od tych sprzed pierwszej wojny światowej znacznie poszerzonym zakresem tematyki zajęć i trwały 6 tygodni (KRAWIARZ 1992a), a obecność wykładowców – Antoniego Pacyńskiego, Władysława Alkiewicza i innych – była dowodem ciągłości i doskonalenia idei kształcenia leśników niższych szczebli dla lasów prywatnych.

Kursy w Kórniku odbyły się jeszcze w latach 1928, 1929 i 1931 roku (SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej... 1929, SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej... 1930, SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej... 1933), natomiast w latach 1930 i 1932 nie doszło do ich organizacji z powodu trudności finansowych (SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej... 1931, SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej... 1933). W 1933 roku napłynęły liczne zgłoszenia, które uzasadniały wznowienie kursów dla borowych w Kórniku w następnym roku, jednak do tego już nie doszło (SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej... 1935).

Kursy dla podleśniczych

W 1935 roku został natomiast zorganizowany kurs dokształcający dla podleśniczych, w nowej formule i w nowym miejscu. Odbył się on w szkole rolniczej w Wolsztynie prowadzonej przez Inspektorat Leśny Wielkopolskiej Izby Rolniczej i trwał 6 tygodni, podobnie jak kursy dla borowych w Kórniku. Spośród 38 uczestników kursu (w tym jeden eksternista), egzamin zdały 34 osoby, a pozostałym dano szansę poprawki w następnym roku. Poza przedmiotami fachowymi (hodowla lasu, botanika leśna, ochrona lasu, owadoznawstwo, użytkowanie lasu, pomiar drzew, miernictwo elementarne, łowiectwo, administracja ogólna, ustawodawstwo leśne i książkowość leśna), w programie kursu pojawiły się także takie przedmioty jak nauka o Polsce, wychowanie fizyczne i niesienie pomocy w nagłych wypadkach. Poza wykładami uczestnicy kursu odbyli wiele wycieczek do okolicznych lasów, a także „korzystali z pomocy naukowej Uniwersytetu Poznańskiego oraz zniżek kolejowych w drodze powrotnej do miejsc zamieszkania” (SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej... 1936).

Kurs taki zorganizowano ponownie w Wolsztynie w 1937 roku, a jego organizatorem był tym razem Wydział Oświaty Wielkopolskiej Izby Rolniczej, którego nadzorowi przekazano kursy w końcu 1936 roku. Kurs ukończyło 33 uczestników, w tym 13 z innych województw oraz 1 eksternista. Obok pracowników Inspektoratu Leśnego, przedmioty fachowe na kursie wykładali asystenci z Uniwersytetu Poznańskiego – dr Leon Mroczkiewicz i dr Antoni Linke oraz nadleśniczy lasów prywatnych Czarnecki (SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej... 1938).

Sprawa szkoły dla leśniczych lasów prywatnych

Od początku dostrzegano pewną lukę w kształtującym się systemie kształcenia, który jak dotąd nie przygotowywał leśniczych dla lasów prywatnych. Na posiedzeniu Wydziału Leśnictwa Wielkopolskiej Izby Rolniczej w dniu 5 stycznia 1921 roku zajęto się więc tą sprawą i zwrócono z wnioskiem do Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej w Poznaniu o przyjęcie do Państwowej Szkoły dla Leśniczych w Margoninie również tych kandydatów, którzy będą pracować w lasach prywatnych (ROCZNIK Wielkopolskiej Izby Rolniczej... 1922). Prawdopodobnie Ministerstwo uwzględniło ten postulat, bowiem, jak pisze JANISZEWSKI (2014), absolwenci szkoły margonińskiej mieli zagwarantowaną pracę nie tylko w lasach państwowych, ale też i prywatnych.

Wydział Leśnictwa traktował jednak to rozwiązanie jako tymczasowe, bowiem na tym samym posiedzeniu

naradzano się nad wykształceniem personelu leśnego w lasach prywatnych, głównie zaś nad założeniem prywatnej szkoły dla leśników, o ile tylko znajdą się dostateczne ku temu środki pieniężne i ubikacje. Na życzenie członków Sekcji zgodzono się na założenie kursów doksztalających dla niższego personelu leśnego, dopiero po założeniu prywatnej szkoły leśnej (ROCZNIK Wielkopolskiej Izby Rolniczej... 1922).

Uplłynęło jednak kilkanaście lat, zanim Inspektorat Leśny Wielkopolskiej Izby Rolniczej, który był kontynuacją Wydziału Leśnego WIR, podjął w 1936 roku konsekwentnie i zdecydowanie temat „utworzenia szkoły dla leśniczych prywatnych”. Projekt szkoły przedyskutowała następnie Komisja Leśna, która na swym posiedzeniu 20 lutego 1937 roku podjęła następującą uchwałę:

Konieczne jest możliwie szybkie utworzenie szkoły dla leśniczych prywatnych, chociażby kosztem likwidacji jednej z licznych szkół rolniczych, bowiem racjonalne zagospodarowanie lasów jest niemożliwe bez odpowiedniego kwalifikowanego personelu leśnego, którego w chwili obecnej brak prawie zupełnie.

Uzyskano przychyłność Fundacji Zakłady Kórnickie na uruchomienie takiej szkoły w Kórniku, który nadawał się do tego celu ze względu na swe centralne położenie oraz posiadanie dobrze zagospodarowanych lasów i pomieszczeń na szkołę z internatem. Podobnie jak w Margoninie nauka w szkole miała trwać półtora roku, a zainteresowanie jej szybkim powstaniem wyrażali m.in. przedstawiciele nauki, Towarzystwo Leśne i inne zrzeszenia oraz Kuratorium Szkolne i władze wojskowe. Pod koniec roku sprawozdawczego (trwał on wówczas od 1 kwietnia do 31 marca) w marcu 1937 roku przekazano sprawę organizacji szkoły Wydziałowi Oświaty Wielkopolskiej Izby Rolniczej (SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej... 1937).

Już w nowym roku sprawozdawczym 1937/1938, na posiedzeniu Wydziału Oświaty w dniu 28 kwietnia 1937 roku kierownik Inspektoratu Leśnego (w roku sprawozdawczym 1933/1934 Wydział Leśny Wielkopolskiej Izby Rolniczej przemianowano na Inspektorat) uzasadniał „potrzebę i ustrój szkoły na podstawie danych statystycznych i potrzeb terenu przemawiających za utworzeniem szkoły”. Tymczasem z nie do końca wiadomych powodów pojawiła się propozycja zmiany lokalizacji szkoły, bowiem „Pierwotny zamysł uruchomienia szkoły leśnej w centralnym

punkcie województwa: lasach fundacji kórnickiej w Kórniku, pow. Śrem – nie dał się urzeczywistnić”. Pracownicy Wydziału Oświaty zbadali więc lasy miejskie Ostrowa i Krotoszyzna pod względem przydatności dla zajęć praktycznych i odbyli dwie konferencje – w Margoninie i Krotoszynie, w sprawie powołania szkoły (SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej... 1937).

Ostatecznie półtoraroczna szkoła dla leśniczych prywatnych rozpoczęła swoją działalność 4 maja 1938 roku w Krotoszynie. Po egzaminach wstępnych na pierwszy turnus szkoły przyjęto 40 uczniów spośród prawie 100 zgłoszonych kandydatów (SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej... 1938). Pierwszym dyrektorem został inż. leśnictwa Antoni Szulczyński (ryc. 17), wcześniej wykładowca w Państwowej Szkole dla Leśniczych w Margoninie (DODATEK do Orędownika... 1938, JANISZEWSKI 2013). Po przejściu na emeryturę w 1938 roku do wykładowców w szkole krotoszyńskiej dołączył również Kazimierz Wojczyński (JANISZEWSKI 2012).

Na potrzeby szkoły uzyskano od władz miasta gmach byłego seminarium nauczycielskiego (ryc. 18), a dla zajęć praktycznych udostępniono szkole las miejski o powierzchni 500 ha, do którego przylegały także lasy państwowe nadleśnictwa Glińnica oraz lasy prywatnego nadleśnictwa Baszków ks. Olgierda Czartoryskiego, przychylnej szkole (SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej... 1938).

Wybuch drugiej wojny światowej zakończył krótką historię tej szkoły (JANISZEWSKI 2013).

Praktyczna nauka zawodu

Kształcenie leśników niższych szczebli przez praktyczną naukę utrzymało się w Wielkopolsce przez całe 20-lecie międzywojenne, a kandydaci do zawodu szkolili się w ten sposób zarówno w nadleśnictwach państwowych, jak i w lasach prywatnych, o czym świadczą liczne życiorysy leśników (SKIBIŃSKI 2014). Jednym z miejsc, gdzie prowadzono taką naukę zawodu, był Zarząd Lasów Hrabów Czarneckich z siedzibą w Korytach koło Dobrzycy (CHAŁUPKA 1997).

Kurs specjalny

Ciekawym epizodem w kształceniu leśników po pierwszej wojnie światowej był kurs leśnictwa, zorganizowany przez Wydział Leśnictwa Wielkopolskiej Izby Rolniczej prawdopodobnie późną jesienią 1919 roku dla grupy powstańców z I powstania śląskiego, przebywających w Biedrusku w utworzonej dla nich formacji G.S.O.K. (ARCHIWUM Państwowe...). Był to jeden z kilku kursów zawodowych, przygotowujących byłych powstańców do życia w nowych warunkach i nowym otoczeniu. Jak wskazuje raport nr 3 z przebiegu tych kursów za okres 1–10 stycznia 1920 roku, „kursy na urzędników pocztowych i leśniczych odbywają się bardzo leniwie. Nad dyrekcja poczty nie okazuje dla sprawy żadnego zainteresowania, a Urząd Leśniczy przy Izbie Rolniczej pomimo częstych próśb i interpelacji, dopiero w tym czasie urządził dwa wykłady”. Wydaje się, że ten krytyczny raport przyczynił się do znacznej poprawy sytuacji, bowiem już 18 lutego 1920 roku w kolejnym piśmie pojawiają się nazwiska sformowanej grupy wykładowców (ryc. 19).

Pierwotnym zamiarem organizatorów kursu było przygotowanie jego uczestników do pracy w lasach prywatnych na stanowiskach borowych, jednak wykładowcy

stwierdzili, że: „39 z wymienionej liczby przedstawia tak co do poziomu inteligencji, jak i pilności, i o ile w tak krótkim czasie osądzić można, co do charakteru, bardzo dobry materiał na ewentualnych leśniczych rządowych”. Problem polegał na tym, że według ówczesnych wymogów owi kandydaci na leśniczych rządowych musieliby „przejsć na swój koszt jeden rok służby praktycznej i drugi w szkole w Margoninie” (w tym czasie trwało organizowanie Państwowej Szkoły dla Leśniczych w Margoninie i prawdopodobnie ustalono już wymagania dla leśników, chcących zatrudnić się w lasach rządowych – przyp. W.Ch.). Wobec tego, że byli powstańcy pochodzili z biednych rodzin górniczych, dowódca formacji por. Śniegocki prosił Ministerstwo o przyznanie 39 kursantom stypendium na dwuletnią naukę. Sprawa trafiła do Departamentu Rolnictwa i Dóbr Państwowych, któremu podlegały sprawy leśnictwa. Obliczono, że koszt takiego stypendium wynosiłby 200 ówczesnych marek polskich na miesiąc. Departament jednak takich funduszy nie posiadał i przesłał wniosek por. Śniegockiego z gorącym poparciem do Departamentu Politycznego, który również wymówił się brakiem potrzebnej sumy. W tej sytuacji Departament Rolnictwa i Dóbr Państwowych, ze względu na charakter polityczny całej sprawy, w kwietniu 1920 roku wstawił do swego planu finansowego na rok budżetowy 1920/1921 sumę 187 200 marek na pokrycie kosztów stypendiów, z następującym uzasadnieniem:

wobec wzmózonego i ciągle wzrastającego zapotrzebowania sił fachowych w dziedzinie leśnictwa nawet w b. dzielnicy pruskiej nie mówiąc już o całym państwie, koniecznym jest dopomożenie ludziom chętnym do wykształcenia się w tym fachu. Korzyści, jakie posiadanie dostatecznej ilości wykwalifikowanych leśników Państwu przynieść może, pokryje z olbrzymim naddatkiem niewielkie stosunkowo koszty i przyczyni się do przychylnego usposobienia dla państwowości polskiej ludności interesowanej (ARCHIWUM Państwowe...).

Niestety, nie znalazłem informacji o dalszym ciągu tej sprawy i – jak dotąd – na tym urywa się jej ślad. Być może po głębszych poszukiwaniach archiwalnych będzie możliwe odnalezienie listy kursantów i ich dalszych losów.

ZAKOŃCZENIE

Wszystkie opisane wyżej działania o charakterze edukacyjnym służyły wytwarzaniu się w XIX wieku i w okresie międzywojennym grupy zawodowej leśników, coraz pozytywniej postrzeganej i docenianej przez właścicieli ziemskich oraz społeczeństwo polskie w Wielkopolsce. Budził się respekt dla ich wiedzy i działań fachowych, przynoszących wyraźny postęp zarówno w prowadzeniu gospodarstwa leśnego, jak i w powiększających się zyskach właścicieli lasów.

W organizacji różnych szczebli kształcenia leśnego w Wielkopolsce, jak i w jego formach i zakresach tematycznych widać ogromną rolę leśników z wykształceniem akademickim. Leśnicy ci, czy to po studiach w Akademii Leśnej w Tharandcie lub w innych uczelniach w dobie zaborów, czy po studiach na Wydziale Rolniczo-Leśnym Uniwersytetu Poznańskiego i na innych wydziałach leśnych w odrodzonej Rze-

czyzopolitej, podejmowali trud tworzenia zrębów polskiego leśnictwa prywatnego i państwowego, a swą pracę traktowali jako powinność patriotyczną i obowiązek wobec polskich lasów.

Jeszcze po drugiej wojnie światowej wielu z nich, m.in. Kazimierz Wojczyński, Witold A. Łuczkiwicz czy Florian Budniak (wykładowca w Margoninie od 1938 roku), podejmowało trud odbudowy szkolnictwa leśnego, jednak już po krótkim czasie tzw. władza ludowa zanegowała ich piękne życiorysy i wyeliminowała, często na długie więzienne lata, z kontaktów z młodzieżą szkół leśnych. Ten temat pozostaje już jednak poza ramami niniejszego opracowania.

PODZIĘKOWANIA

Dziękuję panu Piotrowi Grygierowi, dyrektorowi Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Poznaniu za sugestię opracowania tematu. Panom: Waldemarowi L. Janiszewskiemu z Margonina, dr. Kazimierzowi Krawiarzowi z Kórnika i Andrzejowi Zielińskiemu z Piły dziękuję za życzliwe udostępnienie fotografii i dokumentów, a panu prof. dr. hab. Maciejowi Giertychowi za korektę tekstów w języku angielskim.

LITERATURA

- ANONIM, 1908. *Krajowa Szkoła Gospodarstwa Lasowego we Lwowie*. Przegląd Leśniczy, r. I, nr 2, s. 39–41.
- ANONIM, 2004. *Księstwo Warszawskie*. W: *Encyklopedia Katolicka*, t. 10, Lublin, s. 112–115.
- ARCHIWUM Państwowe w Poznaniu. Zespół Ministerstwa byłej dzielnicy pruskiej w Poznaniu, nr zespołu 295. Pobrano z: http://poznan.ap.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=334&Itemid=80
- AU J., 1870. *Wiadomość o Szkole Rolniczej Imienia Haliny w Żabikowie*. Poznań, 1–44.
- AU J., 1875. *Das höhere landwirthschaftliche Unterrichtswesen und die höhere landwirthschaftliche Lehranstalt "Halina" zu Żabikowo bei Posen*. Berlin, Wiegandt, Hempel & Parey, 1–78.
- BRELIŃSKI, 1908. *Odezwa*. „Przegląd Leśniczy” r. I, nr 2, s. 33–34.
- BRODA J. (red.), 2009. *Dzieje akademickich studiów leśnych w Poznaniu 1919–2009*. Wydawnictwo UP w Poznaniu, s. 1–378.
- CHAŁUPKA W., 1997. *Jan Chałupka (1919–1997)*. Las Polski 24, s. 30.
- CHAŁUPKA W., 2008a. *Eugeniusz Ronka (1790–1875): pionier polskiego leśnictwa w Wielkopolsce*. Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej 7, s. 25–39.
- CHAŁUPKA W., 2008b. *75 lat Instytutu Dendrologii w Kórniku (1933–2008): wybrane karty z historii*. „Rocznik Dendrologiczny” 56, s. 53–773.
- CHAŁUPKA W., 2013. *Co przedwojenny gajowy wiedzieć powinien?*, Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej 12, s. 25–40.
- CHAŁUPKA W., 2014. *Najstarsze polskie podręczniki leśnictwa w zaborze pruskim na tle XIX-wiecznej polskojęzycznej literatury leśnej*. Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej 13, s. 41–70.
- CHAŁUPKA W., 2015. *Przyczynek do biografii Filipa Skoraczewskiego*. Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej 14, s. 75–90.

- CHAŁUPKA W., MODRZYŃSKI J., 2012. *Polscy studenci w Królewskiej Saskiej Akademii Leśnej w Tharandcie w latach 1816–1919*. Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej 11, s. 17–50.
- DODATEK do Orędownika Ostrowskiego i Odolanowskiego, 1938. Ostrów-Odolanów dnia 29 kwietnia 1938 r.
- DZIĘCZKOWSKI A., 1981. *Trąmpczyński Hipolit (1815–1867)*. W: *Wielkopolski słownik biograficzny*. PWN Warszawa-Poznań, s. 770.
- JANISZEWSKI W.L., 2012. *Z dziejów Państwowej Szkoły dla Leśniczych w Margoninie (II). Pierwszy polski nadleśniczy Kazimierz Wojczyński*. Pobrano z: <http://www.dzienniknowy.eu/aktualnosci/pokaz/21784.dhtml>.
- JANISZEWSKI W.L., 2013. *Z dziejów Państwowej Szkoły dla Leśniczych w Margoninie: nauczyciel i romantyk*. Pobrano z: <http://www.dzienniknowy.pl/aktualnosci/pokaz/27788.dhtml>.
- JANISZEWSKI W.L., 2014. *Z dziejów Państwowej Szkoły dla Leśniczych w Margoninie. Nadleśniczy z Durowa*. Pobrano z: <http://www.dzienniknowy.strony.alfatv.pl/aktualnosci/pokaz/32748.dhtml>.
- KOŁOWSKI E., 1967. *Szkolnictwo z zakresu leśnictwa i drzewnictwa na ziemiach polskich do drugiej wojny światowej*. Sylwan 111 (6–7), s. 103–112.
- KRAWIARZ K., 1992a. *Kursy dla borowych w Kórniku*. Sylwan 134 (9), s. 99–103.
- KRAWIARZ K., 1992b. *Kazimierz Sylwester Wojczyński – nadleśniczy (1895–1967)*. Sylwan 134(9), s. 105–106.
- KWIATKOWSKI M., 2013. *Był Margonin*. Głos Lasu 3(512), s. 38–40.
- LOCHMANN K., LOCHMANN E., 2011. *Das Ausländerstudium an der Tharandter Lehr- und Forschungsstätte von 1811 bis 1945*. Forstwissenschaftliche Beiträge Tharandt, Beiheft 11, 1–206 + Anhang, s. 1–101.
- ŁUCZAKOWA J., 1963. *Filip Skoraczewski – powstaniec 1863 r.* Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej 8, s. 82–112.
- MARCINIAK A., 1980. *Rola Tytusa i Jana Działyńskich w rozwoju ośrodka naukowego w Wielkopolsce*. PAN Oddz. w Poznaniu, Seria: Historia, t. V, PWN Warszawa-Poznań, 1–143.
- MEIXNER J., MAGNUSKI K. (red.), 1995. *Zeszyt Jubileuszowy Wydziału Leśnego z okazji 125-lecia studiów rolniczych w Wielkopolsce i 75-lecia akademickich studiów rolniczych i leśnych w Poznaniu*. Wyd. AR w Poznaniu, Poznań, s. 1–203.
- MOLIŃSKI K., BARTOSZ M., 2004. *Józef Rivoli jako wykładowca w Wyższej Szkole Rolniczej imk. Haliny w Żabikowie*. W: *Profesor dr h.c. Józef Rivoli 1838–1926: In Memoriam*. Wyd. UAM w Poznaniu, Poznań, s. 37–44.
- MREŁA J., 1910. *Sprawozdanie z kursu dla borowych odbytego w Kórniku od 12 do 17 października 1908 r.*, Przegląd Leśniczy r. II, s. 22–30.
- RIVOLI J., 1911. *Wydział Leśny i wpływ jego na rozwój prywatnego leśnictwa w W. Ks. Poznańskiem*. Nakładem autora, Poznań, s. 1–33.
- RIVOLI J., 1920. *Życiorys własny*. Rkps w zbiorach Katedry Inżynierii Leśnej Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.
- ROZNIK Wielkopolskiej Izby Rolniczej w Poznaniu na rok 1922. Poznań 1922, s. 20–22.
- SKIBIŃSKI F., 2014. *Lasy doliny obrzańskiej*. Ośrodek Kultury Leśnej, Gołuchów, s. 1–320.
- SKORACZEWSKI F., 1907. *Rozwój polskiego leśnictwa w XIX wieku w Wielkim Księstwie Poznańskim*. W: *Pierwszy Zjazd polskich leśników w Krakowie 1907 – Referaty. Reprinty wydane z okazji 125-lecia Polskiego Towarzystwa Leśnego*, Wyd. PTL, Kraków 2007, s. 83–148.
- SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej za rok 1927. Poznań 1928, s. 103–104.
- SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej za rok 1928/1929. Poznań 1929, s. 201.
- SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej za rok 1929/1930. Poznań 1930, s. 189.

- SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej za rok 1930/1931. Poznań 1931, s. 147.
- SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej za rok 1931/1932. Poznań 1933, s. 134.
- SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej za rok 1932/1933. Poznań 1933, s. 312.
- SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej za rok 1934/1935. Poznań 1935, s. 127.
- SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej za rok 1935/1936. Poznań 1936, s. 134.
- SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej za rok 1936/1937. Poznań 1937, s. 164.
- SPRAWOZDANIE Wielkopolskiej Izby Rolniczej za rok 1937/1938. Poznań 1938, s. 79–80.
- SPRAWOZDANIE z działalności Administracji Lasów Państwowych i Władz Ochrony Lasów za okres 1919–1923. Ministerstwo Rolnictwa, Warszawa 1927, s. 187.
- STANISŁAWSKI S., 2011. *Trąmpczyński Hipolit (1815–1867)*. W: *Słownik biograficzny powiatu średzkiego*. t. I, Wyd. Średzkie Towarzystwo Kulturalne, Środa Wielkopolska, s. 242–243.
- TU Dresden, Universitätsarchiv, Forstakademie Tharandt, Nr. B/ 99 Bd. 3.
- WOJCZYŃSKI K., 1911. *Sprawozdanie z IV kursu dla borowych w lasach kórnickich*. Przegląd Leśniczy (4)4, 128.

KSZTAŁCENIE LEŚNIKÓW W WIELKOPOLSCE W XIX WIEKU I W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Streszczenie

W artykule omówiono różne sposoby kształcenia adeptów leśnictwa. W dobie zaborów Polacy z Wielkiego Księstwa Poznańskiego zdobywali wyższe wykształcenie leśne na uczelniach państw zaborczych, jak również w innych krajach. Pracownicy leśni niższych szczebli przygotowywali się do pracy w leśnictwie przez praktyczną naukę zawodu, przeważnie pod opieką nadleśniczych lasów prywatnych majątności polskich lub u pruskich nadleśniczych królewskich, sprzyjających Polakom. Inną formą kształcenia były także kursy dla borowych, organizowane przez polskich leśników przed pierwszą wojną światową w Kórniku. Próby utworzenia polskiej wyższej uczelni leśnej w Wielkim Księstwie Poznańskim w XIX wieku nie powiodły się natomiast z powodu restrykcyjnej polityki władz.

Leśnicy wielkopolscy polscy, wykształceni w dobie zaborów, rozpoczęli w 1919 roku tworzenie administracji lasów państwowych, organizując na terenie byłego zaboru pruskiego cztery pierwsze w odrodzonej Rzeczypospolitej dyrekcje lasów państwowych (w Bydgoszczy, Gdańsku, Poznaniu i Toruniu).

W okresie międzywojennym większość nowych kadr dla leśnictwa państwowego i prywatnego w Wielkopolsce kształciła się na uczelniach państwowych (Wydział Rolniczo-Leśny Uniwersytetu Poznańskiego i Państwowa Szkoła dla Leśniczych w Margoninie). Istniały także prywatne formy kształcenia organizowane przez Wielkopolską Izbę Rolniczą (kursy dla borowych i podleśniczych w Kórniku i Wolsztynie oraz półtoraroczna Szkoła dla Leśniczych Prywatnych w Krotoszynie). Wielu leśników nadal nabywało wiedzę przez praktyczną naukę zawodu u doświadczonych nadleśniczych lasów państwowych i prywatnych.

Słowa kluczowe: historia leśnictwa, XIX wiek, okres międzywojenny, kształcenie leśników

EDUCATION OF FORESTERS IN THE WIELKOPOLSKA REGION DURING XIX CENTURY AND BETWEEN THE TWO WORLD WARS

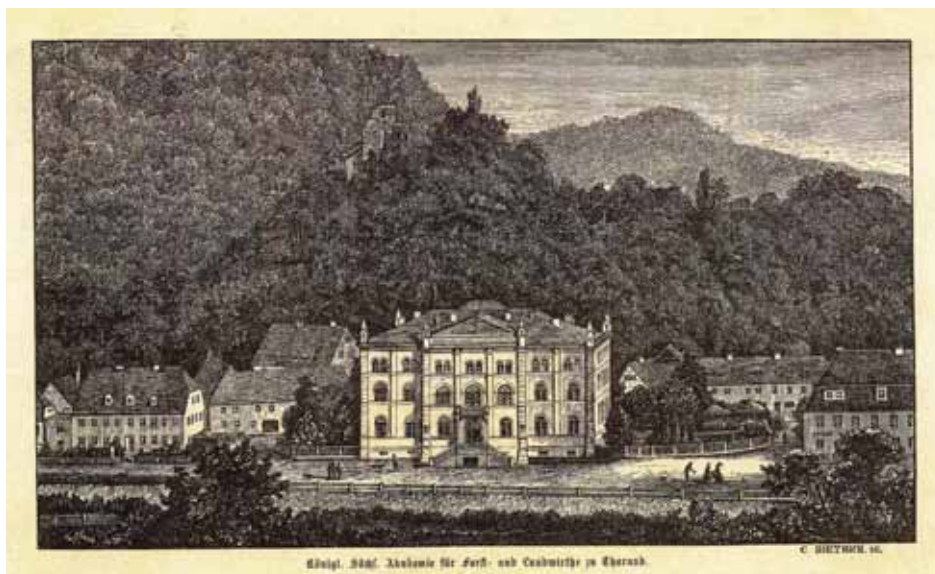
S u m m a r y

Different ways of educating Polish foresters in the Wielkopolska region during the XIX century and in twenties and thirties of the XX century are presented in the paper. There was no possibility of establishing any Polish forestry school because of the strong anti-Polish Prussian restrictions. Having no possibilities to educate in forestry at a Polish university and/or colleges, the Poles from the territory annexed by Prussia studied forestry at faculties in different European countries, mostly at the Academy of Forestry at Tharandt in Saxony. Polish forestry auxiliary staff was educated practically under the guidance of the well experienced forest managers of the Polish gentry land properties. Special courses for gamekeepers were also organized in Kórnik by the Polish Forestry Society. Most of the Polish foresters from the Wielkopolska region educated before the World War I were involved in the organization of the new forestry administration founded in January 1919 as the first state forestry directorships in Bydgoszcz, Gdańsk, Poznań and Toruń.

In the period between the two World Wars most foresters for managerial positions were educated at the Agricultural and Forestry Faculty in Poznań. Lower level forestry staff were educated at the state and private forestry colleges at Margonin and Krotoszyn respectively. Also short term courses and/or individual trainings were organized for the auxiliary forestry staff.

Keywords: history of forestry, XIX century, between two World Wars period, forestry education

Ryc. 1. Gmach Akademii Leśnej w Tharandcie zbudowany w latach 1847–1849
Fig. 1. The main building of the Academy of Forestry in Tharandt built in 1847–1849

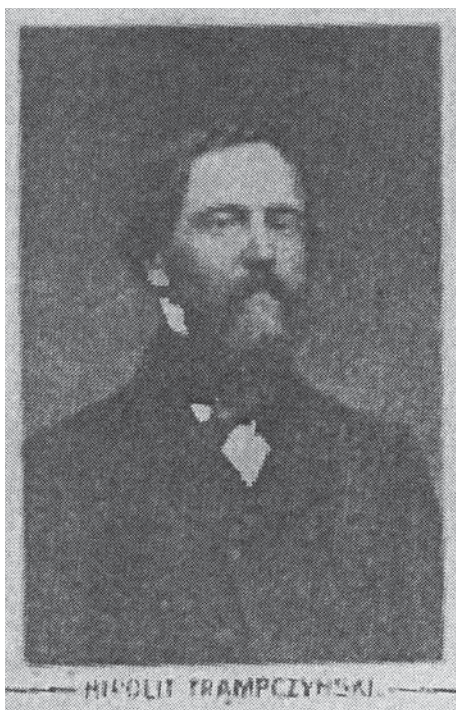
Ryc. 2. Eugeniusz Ronka (1790–1875), pionier nowoczesnego leśnictwa w Wielkopolsce w XIX wieku

Fig. 2. Eugeniusz Ronka (1790–1875), a pioneer of modern forestry in the Wielkopolska region in the XIX century

Ryc. 3. Tytus Działyński (1796–1861), właściciel dóbr kórnickich. W 1843 r. zamierzał utworzyć szkołę leśną w Kórniku (ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej PAN)

Fig. 3 Tytus Działyński (1796–1861), owner of the Kórnik estate. He intended to found a forestry school in Kórnik in 1843 (from the collection of the Kórnik Library of the Polish Academy of Sciences)

Ryc. 4. Hipolit Trąpczyński (1815–1867), nadleśniczy w lasach kórnickich Tytusa Działyńskiego

Fig. 4. Hipolit Trąpczyński (1815–1867), a forest inspector of the Kórnik estate

Ryc. 5. Jan Działyński (1829–1880), pomysłodawca szkoły rolniczej i leśnej w Kórniku w 1861 r. (zbiory Biblioteki Kórnickiej PAN)
Fig. 5. Jan Działyński (1829–1880) owner of the Kórnik estate. He intended to establish a forestry and agricultural school in Kórnik in 1861 (from the collection of the Kórnik Library of the Polish Academy of Sciences)

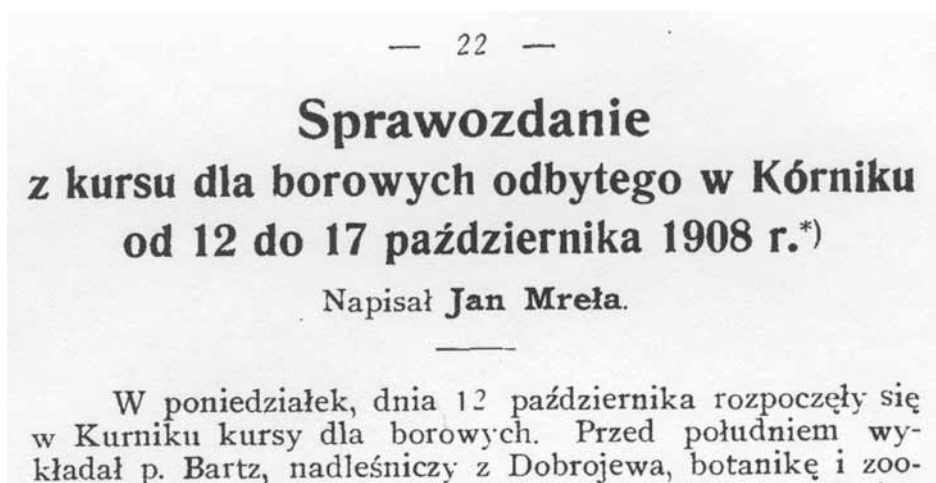
Ryc. 6. Józef Rivoli (1838–1926) wybitny polski leśnik
Fig. 6. Józef Rivoli (1838–1926) a distinguished Polish scientist in forestry

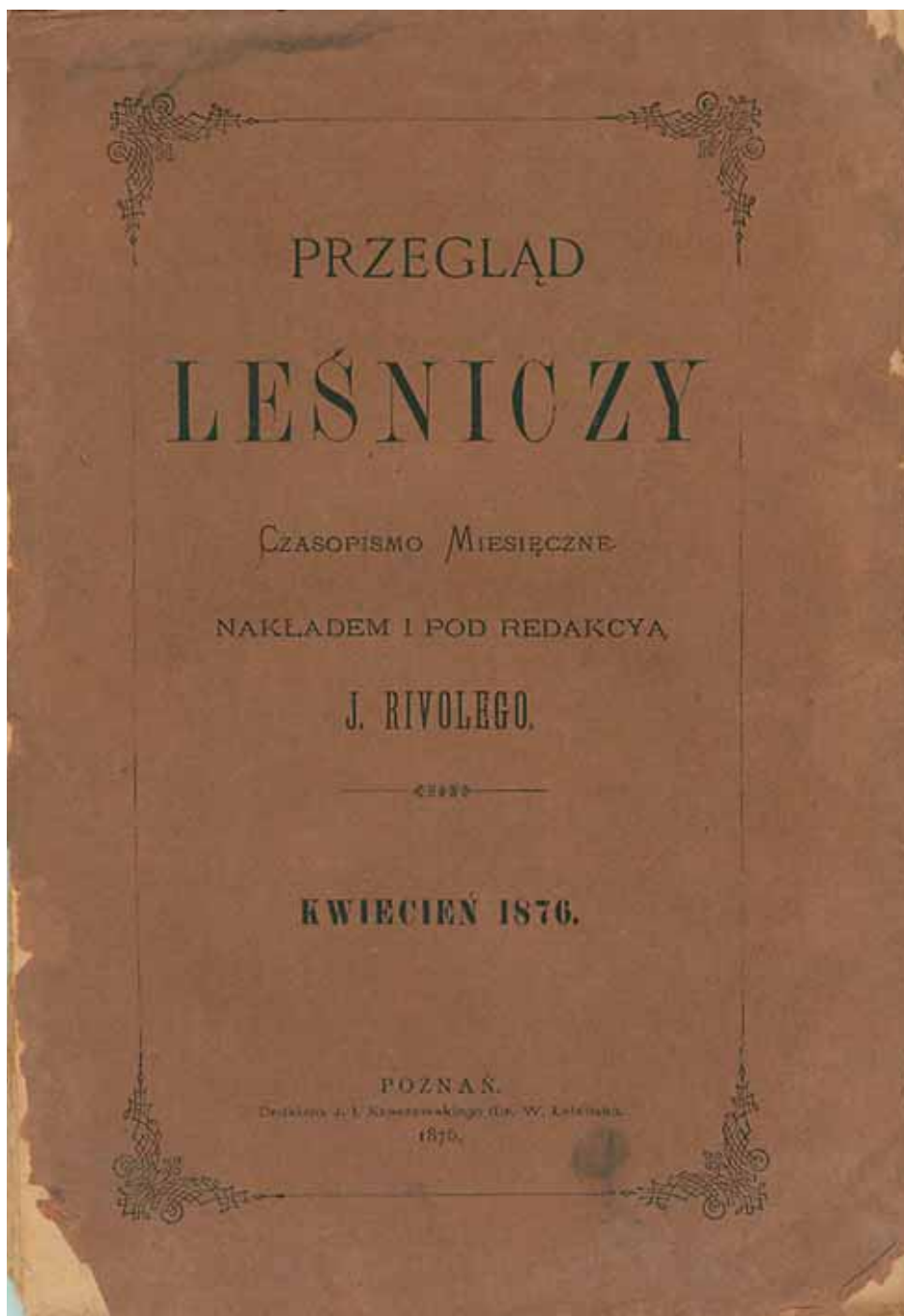
Ryc. 7. Filip Skoraczewski (1838–1910),
nadleśniczy w lasach miłosławskich

Fig. 7. Filip Skoraczewski (1838–1910),
a forest inspector of the Miłosław estate

Ryc. 8. Sprawozdanie z pierwszego kursu dla borowych w Kórniku

Fig. 8. A report from the first course for gamekeepers in Kórnik

Ryc. 9. Okładka „Przeglądu Leśniczego” wydawanego przez Józefa Rivolego
Fig. 9. Cover of “Przegląd Leśniczy” (“Forestry Review”) edited by Józef Rivoli

Ryc. 10. Obecny widok dworu na Sołacz, pierwszej siedziby Wydziału Rolniczo-Leśnego w Poznaniu

Fig. 10. Present view of the Sołacz manor, the first seat of the Agricultural and Forestry Faculty in Poznań

Ryc. 11. Państwowa Szkoła Leśna w Margoninie – widok z 1928 roku (z archiwum W.L. Janiszewskiego)

Ryc. 11. The State Forestry School at Margonin on a 1928 picture (from the archive of W.L. Janiszewski)

Tabl. 1. Państwowe szkoły dla leśniczych. 1921/2-1923/4

Okręgi administracyjne	Siedziba szkoły	Rok szkolny 1921/1922								Rok szkolny 1922/23								Rok szkolny 1923/4							
		Wiek uczniów				Personel nauczycielski				Wiek uczniów				Personel nauczycielski				Wiek uczniów				Personel nauczycielski			
		16-20 lat		21-25 lat		powyżej 25 lat		Skonczyło szkołę		Wiek uczniów		Personel nauczycielski		16-20 lat		21-25 lat		powyżej 25 lat		Skonczyło szkołę		Wiek uczniów		Personel nauczycielski	
		Ilość uczniów	lat	Ilość uczniów	lat	Ilość uczniów	lat	Ilość uczniów	lat	Ilość uczniów	lat	Ilość uczniów	lat	Ilość uczniów	lat	Ilość uczniów	lat	Ilość uczniów	lat	Ilość uczniów	lat	Ilość uczniów	lat	Ilość uczniów	lat
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
Bydgoszcz	Margonin	42	18	20	4	28	3	1	41	19	14	8	38	3	1	39	19	19	2	—	3	1			
Lwów	Bolichów	—	—	—	—	—	—	—	18	9	9	—	18	3	—	18	11	7	—	—	3	—			
Warszawa	Zagórze	—	—	—	—	—	—	—	26	14	12	—	11	3	2	30	7	12	1	—	3	2			
	Razem	42	18	20	4	28	3	1	85	42	35	8	67	9	3	77	37	38	3	—	9	3			

Istniejące szkoły dla leśniczych o charakterze szkół niższych podlegają M. R. i D. P.; wszystkie uspolone są z nadleśnictwami państwowymi; dwie pierwsze szkoły (zakładowane z dawnych szkół podobnego typu) przy nadleśnictwach tej samej nazwy, tracą przy nadleśnictwie Grodzisko, otworną w 1922 r.
W rubrycz 21 nie podano ilości uczniów, którzy skończyli szkołę w 1923/24 r., gdyż nastąpiło to po okresie sprawozdawczym.

Ryc. 12. Pierwsze państwowe szkoły dla leśniczych w odrodzonej Rzeczypospolitej (źródło: Sprawozdanie z działalności... 1927)

Fig. 12. First state forestry colleges in Poland after the World War I (source: Sprawozdanie z działalności...[Report on activity...] 1927)

Ryc. 13. Wykładowcy i uczniowie Państwowej Szkoły Leśnej w Margoninie. 1 – Kazimierz Wojczyński, organizator i pierwszy dyrektor szkoły; 2 – Witold A. Łuczkiwicz; 3 – Antoni Zell; 4 – Leon Pertek (z archiwum W.L. Janiszewskiego)

Fig. 13. Teachers and students of the State Forestry School at Margonin. 1 – Kazimierz Wojczyński, an organizer and first director; 2 – Witold Łuczkiwicz; 3 – Antoni Zell; 4 – Leon Pertek (from the archive of W.L. Janiszewski)

Ryc. 14. Wykładowcy i absolwenci szkoły w Margoninie (z archiwum Antoniego Zielińskiego)
 Fig. 14. Graduates of the Margonin school (from the archive of Antoni Zieliński)

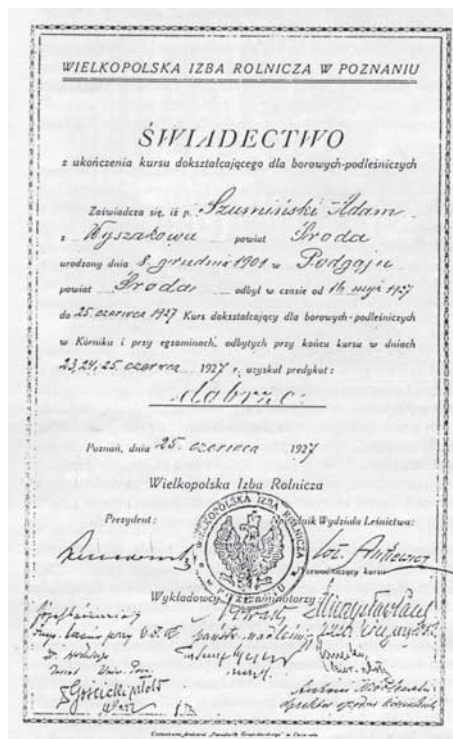
Ryc. 15. Antoni Pacyński (1883–1939), dyrektor Dyrekcji Lasów Państwowych w Poznaniu (1922–1925) i naczelnik Fundacji Zakłady Kórnickie (1925–1939)

Fig. 15. Antoni Pacyński (1883–1939) – director of the State Forest Directorate in Poznań (1922–1925) and a head of the Kórnik Foundation (1925–1939)

Ryc. 16. Świadectwo ukończenia kursu dla borowych w Kórniku w 1927 r. (z archiwum K. Krawiarza)

Fig. 16. A certificate of the 1927 course for gamekeepers in Kórnik (from the archive of K. Krawiarz)

Ryc. 17. Antoni Szulczyński, dyrektor prywatnej Szkoły Leśnej w Krotoszynie (z archiwum W.L. Janiszewskiego)

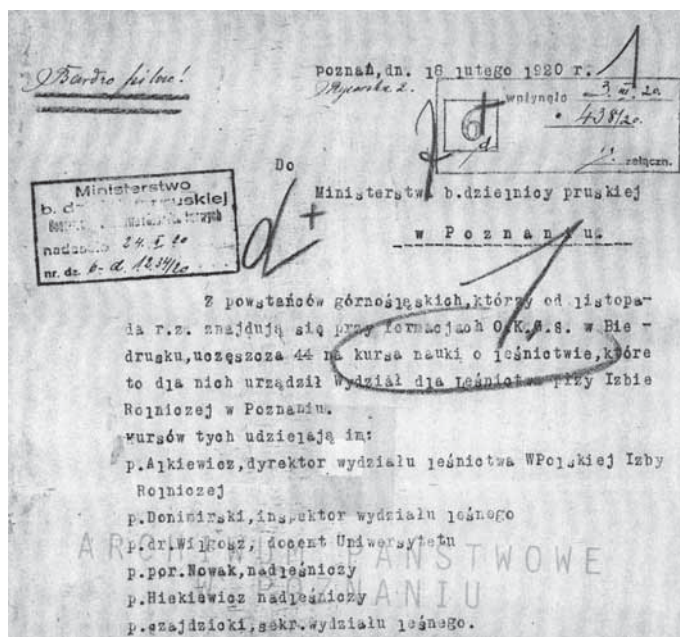
Fig. 17. Antoni Szulczyński – director of private forestry school in Krotoszyn (from the archive of W.L. Janiszewski)

Ryc. 18. Budynek Szkoły Leśnej w Krotoszynie – widok z 1939 r. (źródło: fotopolska.eu)

Fig. 18. Building of the Forestry School in Krotoszyn – a view from 1939 (a source: fotopolska.eu)

Ryc. 19. Wykładowcy kursu nauki o leśnictwie w Biedrusku w 1920 r. (źródło: Archiwum Państwowe...)

Fig. 19. Teachers of the 1920 forestry course in Biedrusko (source: State Archive...)